

Бути Ольгою

ОЛЬГА ЧАПЛЯ

28 ВЕРЕСНЯ 2023

Cha, названа на честь Charlene Antinuk. Фото авторки

Тепер я знаю, що це називається *nosce te ipsum*¹.

Тато навчив мене читати, коли мені ще не було трьох. Я добре пам'ятаю те дитяче захоплення чудернацькими символами, що позначають якісь звуки, химерно поєднуються і примудряються щось означати. Відтоді маю слабкість до пошуку слів і дослідження їхніх сенсів.

Отож моє пізнання себе почалося в ранньому дитинстві з якогось гіперзацікавлення насамперед моїм іменем, а потім і прізвищем. Я багато розпитувала, чому мене назвали саме так, а не інакше, і виявилось, що це трапилося випадково: безпосередньо перед уділенням хрещення так захотів мій дід, а батьки змирилися із сюрпризом. Моє пташине прізвище дісталось від того самого діда, який родом із Ясениці Сільної, а там (трохи перебільшуючи) із таким прізвищем пів села, як і в сусідніх Нагуєвичах. Цікаво, що капелюх у тих місцевостях зараз наче немає, але — це я знаю точно — є дуже й дуже багато лелек.

Я пізнавала світ і розуміла, що майже завжди існує кореляція між назвою і сутністю. Мене не покидала підозра чи навіть упевненість у тому, що має бути якийсь зв'язок між моїм іменем і тим, хто я є або якою маю бути. І те саме довели інші птахи, зокрема Соловей, Жайворонок і Дрізд із однойменної байки Сковороди. Жайворонок, згідно з перекладом Назара Федорака, сказав до Солов'я: «Твоє ім'я у стародавніх еллінів було αἴδων, тобто співак, а ὁδή — пісня». Соловей йому: «А твоє ім'я у стародавніх римлян було Alauda, тобто славій, а славлю — laudo». Тут Чапля може продовжити про себе: а моє ім'я у стародавніх скандинавів було Helga, тобто — свята. Знання етимології не спростило завдання пізнання себе, бо здавалося, що святі — це радше анахронізм, із німбом мене годі було уявляти, та й перспектива мученицької смерті теж не тішила, тому я була трохи розчарована. Надія дізнатися правду про себе зажеврила, коли дізналася, що «святий» у Старому Завіті означає «відокремлений», «інший», тому так називали перших християн як спільноту. Об'єктивно ця інформація не надто наблизила мене до розгадки таємниці себе, але це вже був час моєї відносної зрілості, тож

теоретичні пошуки я вирішила підкріплювати практично і постановила собі таки ставати іншою — звісно, у християнському розумінні, тобто ставати кращою, зростаючи в чеснотах.

Підтвердив доцільність моїх пошуків і наблизив до таємниці «Благодарний Еродій». По-перше, деякі словники кажуть, що «еродій» у перекладі з церковнослов'янської — «чапля» або «лелека», інші — що українською «еродій» найкраще перекласти «гайстер». Тоді це не зовсім чапля, але точно птах із родини лелекових. Отож я була впевнена, що цей текст написаний для мене, хоч автор і присвятив його іншому: своєму другові з пташиним прізвищем — Семенові Дятлову, якого просить: «Прійми Парящого, и сам сый Парящій. Прійми Сердцем Еродієво Сердце. Птица Птицу». По-друге, Сковорода у тій-таки присвяті називає себе «Вар-сава», пояснюючи, що «Вар» єврейською — «син», «Сава» — сирійське слово, що означає «мир», отже, син Сави є сином Миру. Григорій Савич часто пояснює значення слів, заглиблюється в сенси і забавляється тими сенсами, як-от у присвяті, де Вар-Сава (Син Миру) бажає другові Миру Божого. Звісно, такі творчі прийоми були популярні й до Сковороди; подібного повно в барокових письменників — скажімо, Лазаря Барановича, Дмитра Туптала, Івана Величковського. І найчастіше вони зашифровували або розшифровували власні імена. Після цього відкриття моє зацікавлення своїм іменем уже не здавалося аж таким ненормальним.

У вступі до «Благодарного Еродія» Григорій Сковорода пояснив природу цього виду птахів: вони подібні до журавля, непримиренні вороги зміям і буфонам, тобто ядовитим жабам. «Еродіос» із грецької — Боголюбний, по-іншому називається «Пеларгоґс» і «Ерогаґс», а в наших краях — «Боґцян» і «Гаґйстер». Птах згаданий у Святому Письмі, зокрема в текстах пророків Давида та Єремії. Сковорода наголосив: «Сія Птица освятилася в Богословская Гаданія ради своея Благодарности, Прозорливости и Человѣколюбія». Отже, виявляється, що й прізвище моє має якийсь стосунок до святости.

Бог завжди кличе — по-всякому, але перманентно.

Цих птахів вирізняє особливість, покладена в основу притчі: те, що вони носять і годують батьків. Мавпа Пішек насміхається з Еродія, бо він летить по їжу для батьків, а для нього це, навпаки, блаженство — можливість віддячити батькам за виховання й науку. Для його роду правилом є дві функції батьківства: «Благо родить і благо научить». Еродій, який засвоїв науку свого (нехай і не надто освіченого) батька, що знає лише кілька сентенцій латиною і не дуже вміє грати на музичних інструментах, усвідомлює найважливіше: тільки Божа благодать є причиною доброго народження. Тож він гідно відповідає на екзистенційні запитання вченого

Пішека.

Пишек. Убо Что ли есть Благо родитися? и Благая природа есть Что ли?

Ер[одій]. Благая Природа и Врода есть Благое Сердце.

Пишек. Что ли есть Сердце Благое?

Ер[одій]. Сердце Благое есть то же, что приснотекущий Источник, точащий чистыя вѣчно Струи, знай, Мысли.

Пишек. Что ли суть Мысли?

Ер[одій]. Сѡмя Благих Дѡл.

Пишек. Дѡла же Благая суть Что ли?

Ер[одій]. Добрыи Плоды, приносиміи Богу, Родителям, Благодѣтелям в Честь, Славу и Жертву.

Пишек. Зачем же мнѣ Сердце твое не видно?

Ер[одій]. Тѡм, что Древеснаго Корня не видишь.

Пишек. А вѣдь вся Влага от Кореня?

Ер[одій]. От Сердца же всѣ совѣты.

*Пишек. Кая же твоя Природа или Врода? К Чему ты рожден? или врожденное тебѣ
Что ли? Скажи, молю!*

Ер[одій]. Благодарность — вот вам Начало и Конец моего Рожденія!

Тато Еродія навчав, постійно повторюючи:

Неблагодарная Воля — Ключ Адских Мученій.

Благодарная же Воля есть всѣх Сладостей Рай.

Людина, яка з дитинства — певно, з тих-таки трьох років — залюблена у три чарівні букви О-Л-Я, бачить їх де треба і не треба і шукає в тому потаємні, мало не містичні сенси, прочитає ті два рядки трохи по-іншому:

Неблагодарная Оля — Ключ Адских Мученій.

Благодарная же Оля есть всѣх Сладостей Рай.

Еродій розповів Пішекові про настанови свого батька щодо вдячності, які закінчив словом «Євхаристія», пояснивши, що елліни називають цим словом «Благодаѣреніє», що українською — вдячність. Але що це?

У травні 2017 року зі мною сталася перша важлива медієвістична конференція «Метафізичний спектр українського письменства XI–XVIII століть», де Наталія Пилип'юк — дослідниця з Канади — говорила про містицизм і нарцисизм Сковороди. Наприкінці виступу, присвяченому згрубша текстові «Наркісс. Разглагол о том: Узнай Себе», професорка озвучила потребу

наблизитися до пізнання духовних практик Сковороди, адже вони безсумнівно впливали на його творчість. Я досі часом про це думаю. Як молився Сковорода? Можливо, йому був близький ісихазм, зокрема способи молитви Григорія Палами; може, він відчував спорідненість із німецькими чи іспанськими містиками. Десь я натрапляла на наукові розвідки про Григорія Сковороду і святого Йоана від Хреста, але нічого не знаходила про зв'язки з іншим іспанським містиком, теж із XVI століття, — Ігнатієм Лойолою. Хоча його книжка «Духовні вправи» з'явилася в 1520-х роках, не відомо достеменно, чи Сковорода про неї щось чув. Але очевидно, що ігнатіянська медитація — методика контемплативної молитви, яка допомагає краще пізнати себе та Бога, роздумуючи над текстами Святого Письма і споглядаючи природу, — має багато спільного із системою духовности Сковороди (якщо в цьому випадку можна говорити про «систему»). Не таємниця, що для Сковороди Біблія була цілим світом: чи не всі його тексти «виросли» з неї, що видно і на рівні ідейно-тематичному, і на інтертекстуальному. Кажуть, що Сковорода після 30 років щодня читав Святе Письмо — хіба не ігнатіянська вправа? Одна з основних засад Лойоли полягає у пізнанні Бога, себе і Божої волі щодо себе. Хіба це не та сама ідея сродности? Здається, в обох випадках ідеться про самопізнання, що суголосне з покликанням, яке треба трактувати радше в сенсі євангельському (Мк 3, 13-14), ніж професійному, хоча вони аж ніяк не взаємовиключні. Бо Бог завжди кличе — по-всякому, але перманентно.

Якось мене знайшли 8-денні ігнатіянські реколекції у мовчанці, на яких отець Михайло Станчишин (єзуїт!) сказав фразу, яка просвітила: «Спільна риса всіх святих — не безгрішність, а вдячність». Ось що означає бути Ольгою — бути святою — бути вдячною. Тоді я повніше зрозуміла, що «Благодарний Еродій» — це таки для мене і про мене. Склався ланцюжок: Благодарний Еродій — Вдячна Чапля — Ольга Чапля. Тепер уже чіткіше видно, якою маю бути, над чим маю працювати, до чого рости.

Тато сказав, що найвищий вияв вдячності — Євхаристія. Який зв'язок між святим таїнством Євхаристії, причащенням Тіла і Крові Ісуса під видом хліба і вина, і вдячністю? Мені здавалося, що Євхаристія, навпаки, пов'язана з пенітенційними настроями, тобто проханнями прощення гріхів. Про це свідчить і молитва приготування до прийняття Пресвятих Дарів, так звана Митарева молитва, промовляючи яку, віряни б'ють себе у груди: «Боже, милостивий будь мені грішному / грішній»; і так само молитва Confiteor під час Меси, коли священник промовляє: «Mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa». Із другого боку, під час Євхаристії віряни охоче про щось просять: скажімо, про перемогу над ворогом, про здоров'я для улюблених чи про благодать для себе. Але ж «Євхаристія» означає «Вдячність». За що дякувати Богові, який дав мені абсолютно все, чим я є і що маю? «Маємо дякувати за Його страждання, смерть і Воскресіння», — сказав отець Михайло Станчишин, послідовник святого Ігнатія Лойоли.

Для Сковороди-містика Євхаристія — спосіб єднання з Богом, своєрідне переображення, наближення до образу того, хто сказав на початку: «Сотворімо людину на Наш образ і на Нашу подобу» (Бут 1, 26). Із переображенням споріднені також процеси богопізнання і самопізнання. Так пізнавав себе Наркісс: «Сего єдиного люблю, таю, ищежаю и преображаюся. [...] Не живу аз, но живет во мнѣ Христос».

Благодать шукають і знаходять усередині, в актах містичної інтроспекції, як і рекомендував святий Августин.

Існує, втім, історія про те, що незадовго до смерти Сковороду вмовляли причаститися, а він відповів: «Не Євхаристія єднає людину з Богом, а пізнання себе». Ці слова начебто сказав той, хто точно сказав про Євхаристію таке: «Плотію видиш ты хлеб и вино: но умом созерцается / сам Бог, который под видом плоти скрывается».

Фундаментальним концептом у світовідчутті й філософії Григорія Сковороди була свобода, або вольність, або слово, яке зі зрозумілих причин мені подобається більше, — воля. (Зараз найкращий момент, щоб голосом Тараса Компаніченка прозвучали слова з популярної «De libertate»², які й ми можемо підспівати: «Доленька тая воля святая / Іншого щастя не треба»).

Сподівано, що воля, згідно зі Христовим ученням, залежна від когнітивних процесів, найперше — пізнання правди про себе: «І спізнаєте правду, і правда визволить вас» (Йо 8, 32). Пізнання своєї істинної сутності, власної натури, як волів би казати Сковорода, провадить до внутрішньої духовної свободи, яка полягає у виборі добра й активній протидії злу, а також у визволенні від світу, який ловить.

Здається, що справжня воля — це здатність усе приймати із вдячністю, по-єродієвому, благодарно. Чи це можливо? Благодарність немислима без благодаті, до якої мусимо розвивати чутливість, бо «кожен із нас прочуває всередині себе ту небесну благодать, із котрої усі ми зросли» (Діян 17, 27). Благодать шукають і знаходять усередині, в актах містичної інтроспекції, як і рекомендував святий Августин: «Noli foras ire, in te ipsum redi, in interiore homine habitat veritas»³.

«Nosce te ipsum» — одна з дельфійських максим, викарбувана перед входом до храму. Щоби

пізнати себе, пізнати своє ім-Я, варто приходити до храму. Того храму, де в таїнстві хрещення когось (може, випадково) назвали Ольгою. Визначили її сутність — бути благодарною. Співпрацювати з благодаттю, щоби вміти бути вдячною, особливо батькам.

Найпривабливішою у процесі пізнання себе є, либонь, його безперервність. Що далі живу, то більше пізнаю. Колись я мала жаль, що дуже рідко бачу чапель. Востаннє я її — чудову білу чаплю — зустріла при дорозі до Харкова, десь перед поворотом до Сковородинівки. Здається, що це було в минулому житті.

У житті теперішньому я майже щодня ходжу до океану, бо там чекає вона — Great Blue Heron, як тут кажуть; чапля північна, згідно з українською таксономічною назвою; Ardea Herodias, відповідно до універсальної класифікації (лише підкреслю, що чапля латинською — Ardea, а назва саме цього північноамериканського виду — Herodias); або просто Ча, як вона сама захотіла зватися. Велична чапля північна ще й тому, що пів ночі провадить свої активності, а потім спить до обіду. Вона сидить на найвищій гілці прибережного дерева, дивуючи переконаних у тому, що високі дерева — не для чапель. А потім Ча дивовижно і граційно (бо ж «grace» у її мовному середовищі означає «благодать») летить до води. Довго-довго стоїть серед хвиль (тепер я знаю, що «ola» іспанською — «хвиля»), робить кілька поважних кроків, кожен із яких важливий, вдивляється у блакитну далечінь, виглядає китів, споглядає, благодарить. Вона дозволяє мені на себе дивитися та впізнавати себе.

ОЛЬГА ЧАПЛЯ

28 ВЕРЕСНЯ 2023

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in </home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php> on line 284

Примітки

1. Пізнай самого себе.
2. Про свободу.
3. Не виходь поза себе, повернися до себе самого, всередині людини мешкає істина.